

De financiële mondialisering moet worden bijgestuurd

De bedreiging van de financiële mondialisering voor fatsoenlijke arbeid wordt gevoeld door werkenden over de hele wereld. ‘Werk’ moet daarom centraal komen te staan bij de binnenlandse en buitenlandse politiek, betoogt Rolph van der Hoeven. ‘Het gaat dan uiteraard om “goed” werk, met arbeidsrechten, een breed en goed socialezekerheidsstelsel en een sociale dialoog.’

ROLPH VAN DER HOEVEN

Terugblikkend kan het eind van de jaren tachtig, het begin jaren negentig gezien worden als een omslagpunt voor de financiële mondialisering. De val van de Berlijnse muur bracht mensen als Francis Fukuyama ertoe ‘het einde van de geschiedenis’ uit te roepen: het democratische vrijemarktdenken zou de ideologische slag voor altijd gewonnen hebben.¹

John Williamson publiceerde in 1989 voor het eerst zijn ideeën over de ‘Washington Consensus’² — een lijstje van beleidsaanbevelingen voor ontwikkelingslanden, voornamelijk gebaseerd op de ervaringen met structurele aanpassingsprogramma’s in Latijns-Amerika in de jaren tachtig. Het begrip ‘globalisering’ deed

zijn intrede in de publieke pers³. In Amerika kregen banken steeds meer vrijheid. Clinton hief uiteindelijk de scheiding tussen zakenbanken en banken voor particulieren op door het herroepen van de Glass-Steagall act in 1999.

Internationaal maakten het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank — gesteund door de Amerikaanse regering en met goed vinden van veel Europese regeringen — zich sterk voor liberalisering van de kapitaalmarkt. Het percentage IMF-lidstaten, zowel ontwikkelde als ontwikkelende, dat restricties op kapitaalverkeer ophief nam sterk toe tussen 1990 en 2000.⁴ Amerika bouwde niet alleen clausules voor ‘decent work’ in bij handelsovereenkomsten met een aantal landen, maar ook voor kapitaalmarktliberalisatie. In het begin van de twintigste eeuw zou vrij kapitaal de motor moeten worden voor stevige groei en grote maatschappelijke vooruitgang: ‘financialization’ werd ‘the only game in town’.⁵

39

Over de auteur Rolph van der Hoeven is hoogleraar ‘Employment and Development Economics’ bij het International Institute of Social Studies (IIS), Erasmus Universiteit (EUR)

Noten zie pagina 46

Rolph van der Hoeven *De financiële mondialisering moet worden bijgestuurd*

Waar heeft dit alles toe geleid? In elk geval uiteindelijk niet tot een hogere economische groei, zoals de belofte was.⁶ Integendeel: groei is vooral te zien in landen die weliswaar wel meededen met globalisering, maar dan op hun eigen manier, met blijvende restricties op kapitaalstromen en met politieke besluiten die niet allemaal in het lijstje van de Washington Consensus stonden. De gestage groei in onder andere India, China en Brazilië is daar een voorbeeld van. De rest van de wereld is door de financialisering bijna in een financiële, economische en sociale afgrond geworpen. Ondanks manmoedige beloften van nationale en internationale beleidsmakers na de crisis van 2008, zijn de bakens nog niet verzet. In de tweede helft van 2011 is een tweede grote recessie zeker niet uitgesloten.

De voortschrijdende globalisering, en in het bijzonder de financiële globalisering, beïnvloedt het werk en de werkzekerheid van werknemers over de hele wereld. Ze legt de krachtvelden die spelen op de nationale en internationale arbeidsmarkten duidelijk bloot en verscherpt de tegenstellingen tussen werknemers die profiteren van globalisering en zij die moeite hebben om het hoofd boven water te houden.⁷ De aard van werk verandert: meer flexibel werk in ontwikkelde landen en een blijvende soms zelfs groeiende informele sector in vele ontwikkelings- en opkomende landen. In meer dynamische landen zien we meer werk, maar de beloning daarvan en zekerheden die het biedt, zijn ongelijk verdeeld. De gemiddelde cijfers over de welvarendheid in verschillende landen verhullen vaak meer dan zij verduidelijken: de meeste arme mensen in de wereld wonen niet meer in arme landen.

40

TRENDS OP (INTERNATIONALE) ARBEIDSMARKTEN

Sinds het begin van de financiële mondialisering in 1990 zijn er acht belangrijke trends te constateren op de internationale arbeidsmarkt.⁸

1 *Minder werkenden bij een grotere bevolking wereldwijd.* De Aziatische regio's en Afrika ten zuiden van de Sahara hadden de hoogste ratio's

werkenden op de totale bevolking, maar sinds 1990 zien zij die ratio dalen. De enige regio waar de ratio toenam — vanwege de gestegen vrouwenparticipatie — is in het Midden-Oosten en in Noord-Afrika.

2 *Een verschuiving van werkgelegenheid naar de dienstensector.* De werkgelegenheid in de dienstensector nam wereldwijd toe van 33,5 tot 43,5% van de totale werkgelegenheid. In het Westen liep het percentage op van 61 tot 71%. Overigens is er een verschil in diensten tussen ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen. In de eerste groep maken activiteiten in de informele sector (lage toegevoegde waarde) vaak een groot onderdeel uit van de dienstensector.

De meeste arme mensen in de wereld wonen niet in arme landen

3 *Meer precare arbeid.* Deze ontwikkeling gaat wel gelijk op in ontwikkelde en in ontwikkelingslanden. In ontwikkelde landen neemt dit de vorm aan van tijdelijke contracten, vaak voor een beperkt aantal uur werk per week. Zo kan in Europa 70% van de werkenden tussen 25 en 49 jaar geen permanente baan vinden; zij werken noodgedwongen in tijdelijke banen of in deeltijdbanen.⁹ In ontwikkelingslanden valt te constateren dat de relatief grote informele sector, tegen de voorspellingen in, maar niet kleiner wordt.

4 *Blijvende of toenemende jeugdwerkloosheid.* In veel regio's in de wereld is de jeugdwerkloosheid hoog, gemiddeld tweeënhalf maal zo hoog als de werkloosheid voor andere leeftijdsgroepen. De hoogste jeugdwerkloosheid is er in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, waar een kwart of meer van alle jongeren geen werk heeft. In landen met een lagere jeugdwerkloosheid, is het vaak moeilijk voor jongeren om met een fatsoenlijk werk te vinden. In de EU is de eerste baan van de meerderheid van de jongeren een deeltijdbaan of een baan met weinig of geen sociale zekerheid.

5 *Een verlaging van het arbeidsaandeel in het nationale product.* Volgens de International Labour Organization (ILO) is dat nu het geval voor 75% van alle landen inclusief alle grote landen, zodat het percentage mensen dat woont in een land waar het arbeidsaandeel is gedaald ruim boven de 80% ligt.

6 *Grotere verschillen tussen lonen.* Niet alleen is het arbeidsaandeel in de meeste landen gedaald, ook zijn de verschillen tussen lonen sterk toegenomen. De ratio van de 10% mensen die het meeste verdient tot de 10% mensen die het minste verdient, is in 70% van de landen toegenomen. Een uitzondering vormen enkele landen in Latijns-Amerika, waar de verhoudingen altijd al het meest scheef waren, en overigens nog steeds zijn.

7 *Bedrijven worden multilateraal, productieprocessen veranderen.* Vandaag de dag zijn er zo'n 82.000 transnationale ondernemingen met 810.000 partners over de hele wereld. De exportcijfers van deze bedrijven zijn gegroeid van een kwart van alle export in de wereld tot een derde. Ook is de werkgelegenheid in deze ondernemingen sterk gestegen tot ongeveer honderd miljoen arbeiders wereldwijd. Handel vindt nu veelal plaats tussen onderdelen van deze ondernemingen, die op hun beurt vaak weer deel uitmaken van mondiale productieketens en die speciale productietechnieken toepassen.

8 *Migratie.* De globalisering heeft ook invloed op migratiestromen, maar niet heel sterk. Mondiale cijfers over migratie laten geen stijgende trend zien (migranten maken ongeveer 2,7% uit van de wereldbevolking), maar wel zijn er grotere regionale verschuivingen. In Europa nam het aandeel van migranten in de bevolking toe van 3% in 1960 tot 8,8% in 2005, in de VS van 6,75% tot 13,8% en in Oceanië van 13,5% tot 16,4%. De grootste toename deed zich voor in de Golfstaten, van 4,9% tot 37,1%. In regio's waar veel migranten terechtkomen kan dit leiden tot sociale spanningen; tegelijk vormen de 'remittances' — het geld dat migranten vaak naar hun thuisland overmaken — een belangrijke bron van inkomsten voor landen waar de migranten vandaan komen.

De geschetste trends hebben ertoe bijgedragen dat de arbeidsmarkt er wereldwijd heel anders uitziet dan twintig jaar geleden. Een van de belangrijkste kenmerken is de grotere ongelijkheid. Daarnaast is de definitie van arbeid aan het veranderen. De blijvende armoede in de wereld, ook bij families waar alle gezinsleden werken, heeft geleid tot het begrip 'working poor': werk dat niet genoeg oplevert om fatsoenlijk van te leven en boven de armoedegrens uit te komen.

De UNDP en de ILO gebruiken statistieken over werkende armen om de kwaliteit van arbeid te meten.¹⁰ De Wereldbank hanteert het onderscheid: 'good jobs, bad jobs',¹¹ ook groten-deels gebaseerd op inkomenscriteria. De ILO gaat verder en hanteert het begrip 'decent work', fatsoenlijk werk, waarbij werk van vier invalshoeken benaderd wordt: werkgelegenheid, arbeidsrechten, sociale zekerheid en sociale dialoog.¹² Aanvankelijk wilde de ILO een index van 'decent work' maken, maar dat is er nooit van gekomen, omdat de verschillende partijen in de beheersraad het niet eens konden worden

De crisis van 2008 was in hoge mate het gevolg van de financiële globalisering en de daaruit voortvloeiende ongelijkheid

over de samenstelling en monitoring van zo'n index. Vooruitgang in 'decent work' wordt nu sinds de Internationale Arbeidsconferentie van 2008 geanalyseerd in jaarlijkse thematische rapporten over de vier genoemde deelgebieden.

DE CRISIS VAN 2008

De crisis van 2008 had grote gevolgen voor arbeidsmarkten over de hele wereld. In ontwikkelingslanden daalde de werkgelegenheid in de exportsectoren snel, wat negatieve effecten had op andere sectoren in de economie. Studies van

Rolph van der Hoeven *De financiële mondialisering moet worden bijgestuurd*

eerdere 'business cycles' en eerder financiële crises hebben aangetoond dat werkgelegenheid zich na de recessie langzamer en in mindere mate herstelt dan andere economische variabelen (de zogenaemde 'jobless recovery').¹³ Dat was ook het geval bij de crisis van 2008. Deze crisis is evenwel anders dan andere crises omdat de 'boom', voordat de recessie uitbrak, al minder

Mensen wereldwijd maken zich het meeste zorgen over 'werk' en 'werk voor hun kinderen'

fatsoenlijk werk opleverde dan verwacht zou kunnen worden. Daarboven neemt in de meeste landen in de fragiele herstelfase het aantal goede banen maar langzaam toe.¹⁴ Dat had en heeft grote gevolgen voor miljoenen gezinnen in de Derde Wereld.¹⁵

In vergelijking met de jaren dertig had het allemaal erger kunnen zijn. Veel regeringen namen meteen na het uitbreken van de crisis robuuste maatregelen om een herhaling van de crisis van de jaren dertig te voorkomen. Landen die daar de fiscale ruimte voor hadden, verlaagden hun belastingen om de vraag te stimuleren. Hier was een bedrag mee gemoeid van 1,7% van het wereld-bnp. Een gezamenlijke monetaire politiek resulteerde in historisch lage rentevoeten. Banken werden massaal financieel gesteund door overheden. Dit kostte de Verenigde Staten en Europa \$ 11,5 triljoen, ongeveer een zesde van het wereld-bnp. De maatregelen hielpen de economie en voorkwamen grotere banenverliezen — ongeveer twintig miljoen banen volgens schattingen van de ILO. Ook gebruikten sommige landen hun stimuleringsmaatregelen om hun stelsel van sociale zekerheid uit te breiden (Brazilië en India), om werkloosheidsuitkeringen te verhogen of te verlengen (Japan, de vs) en om arbeidstijdsverkortingen door te voeren (Frankrijk, Duitsland, Nederland).¹⁶

De crisis van 2008 en de gevolgen daarvan, zouden een signaal geweest kunnen zijn om de hierboven geschetste globaliseringstrends, in het bijzonder die op het gebied van arbeid, te doorbreken en om tot een meer stabiele en rechtvaardiger economische ontwikkeling te komen. Immers de crisis van 2008 was in hoge mate het gevolg van de financiële globalisering en de daaruit voortvloeiende ongelijkheid, die bijvoorbeeld Amerikaanse gezinnen diep in de schulden heeft gestort. Omdat regeringen van westerse landen én van ontwikkelingslanden krachtadig de economie stimuleerden en steun aan banken gaven om een depressie te vermijden, zou men ook maatregelen verwacht kunnen hebben om de diepere oorzaak van de crisis tegen te gaan, met name de financialisering en de grotere inkomensongelijkheid.

In de eerste fase van de crisis werd die hoop ook veelvuldig uitgesproken,¹⁷ maar het werd al spoedig duidelijk dat de politiek (nog) niet rijp was om hard in te grijpen. Het zijn en blijven daarom vaak de armere groepen die dubbel, of soms zelfs driedubbel getroffen worden. Ten eerste omdat ze niet konden profiteren van de 'boom' voor de crisis, ten tweede omdat ze tijdens de crisis sterk geraakt werden door de teruggang in economische groei en ten derde omdat ze nu de gevolgen ondervinden van de verlagingen op sociale uitgaven die doorgevoerd worden om de oplopende overheidsbegrotingsstekorten te beteugelen — begrotingstekorten die veelal veroorzaakt zijn in de afgelopen drie jaar door stimuleringsmaatregelen en door de steun aan banken.¹⁸

GLOBALISERING EN FINANCIALISERING

Het moge duidelijk zijn: de bedreiging van globalisering voor fatsoenlijke arbeid wordt door velen gevoeld.¹⁹ In recente enquêtes geven mensen in ontwikkelingslanden en in ontwikkelde landen duidelijk aan waar zij zich het meest zorgen om maken: werk, en werk voor hun kinderen. De vraag rijst waarom de politiek deze zorgen niet serieus genomen heeft.

Waarom wordt de bezorgdheid die zoveel mensen hebben over een fatsoenlijke werkplek in de politiek genegeerd? Waarom konden overheden wel de rol van ‘bankers of last resort’ spelen waarbij (terecht) vele miljarden euro’s gemoeid waren, maar niet de rol van ‘employer of last resort’? Van waar zo’n asymmetrische behandeling tussen kapitaal en arbeid?

Een van de redenen is ideologisch. Het denken van een breed geschakeerde groep van politici, in ontwikkelingslanden en in ontwikkelde landen, is nog steeds gebaseerd op het neo-klassieke denken dat aan de basis stond van de eerder genoemde Washington Consensus: vertrouwen op de economische en financiële markten en maak arbeidsmarkten meer flexibel.

Een tweede reden is dat politieke partijen angstig zijn om arbeid centraal te stellen in hun beleid. Ze vrezen er waarschijnlijk voor terug te vallen op klassentegenstellingen of om ouderwets over te komen.

Waarom konden overheden wel de rol van ‘bankers of last resort’ spelen, maar niet de rol van ‘employer of last resort’?

Een derde reden is dat voortgaande liberalisering een makkelijke politieke oplossing is. Het vergt minder: een kleinere overheid die reactief optreedt, geld spendeert om banken overeind te houden om de markten te laten werken, en die sociaal beleid terugvertaalt naar ‘safety nets’²⁰.

Aandacht voor werk en fatsoenlijk werk vergt veel meer inspanningen van het overheidsapparaat en vereist in deze tijden van globalisering een grotere coherentie tussen bijna alle onderdelen van sociaal-economische politiek: macro-economische politiek, structuurpolitiek, onderwijspolitiek en het stelsel van sociale zekerheid. Hiervoor is vereist dat werk en fatsoenlijk werk niet alleen op het bordje liggen bij de minister van arbeid, in vele landen — vooral in

ontwikkelingslanden vaak een zwak ministerie — maar op het hoogste niveau het belangrijkste aandachtsveld worden.

Maar zo kan het niet langer. Internationale financiële instellingen moeten afgerekend worden op de hoeveelheid groei en stabiliteit die ze gecreëerd hebben, maar ook op de hoeveelheid fatsoenlijk banen die erbij zijn gekomen.²¹ In zijn buitenlandse politiek moet Nederland zich hier hard voor maken, niet alleen als goed doel, maar ook vanuit een economische en sociale realiteit. Fatsoenlijk werk is voor iedereen het beste vangnet. Goede banen in de wereld leiden tot meer inkomen en meer vraag naar onze producten en diensten.

Het is hard nodig dat er een integrale en mondiale visie op arbeidsmarkten komt. Het is onzinnig te blijven spreken van een Nederlandse arbeidsmarkt — met nationaal beleid komen we er niet. Nationale sociale zekerheid en een mondiale ‘social floor’ zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat vereist een andere manier van denken. Blauwdrukken liggen niet in de kast, maar als we nu niet beginnen te denken hierover, en niet fatsoenlijk werk als de grootste prioriteit voor ons nationale beleid en voor ontwikkelingssamenwerking centraal stellen, kan het wel eens spoedig te laat zijn. De wereld verandert razendsnel.

MIGRATIE

Migratie is onlosmakelijk verbonden met het verregaande proces van mondialisering. Deze kwestie vraagt speciale aandacht omdat deze in tijden van crises en toenemende onzekerheid zo veel emoties oproept. Zoals beschreven heeft globalisering geleid, en leidt zij nog steeds, op ongecontroleerde wijze tot grotere inkomensverschillen binnen landen en tussen landen, en tot een groeiende arbeidsonzekerheid. Hoewel in het proces van globalisering vele maatregelen genomen zijn voor een grotere integratie van economieën, is en blijft migratie de minst geliberaliseerde ‘stroom’ van alle internationale verbindingsstromen (handel, kapitaal, technologie).

Rolph van der Hoeven *De financiële mondialisering moet worden bijgestuurd*

Twee constateringën wil ik doen. Ten eerste werd, en wordt gedacht, dat pressie voor migratie afneemt als ontwikkelingslanden verder groeien. Dit was overigens een van de eerste beweegredenen voor ontwikkelingshulp. Echter, in een zich snel integrerende wereld lijkt dit niet altijd meer het geval te zijn. Ten tweede roept liberalisering van migratie — het

Nederland moet zich instellen op een voortdurende stroom van laaggeschoolde arbeiders

openstellen van grenzen — sterkere binnenlandse reacties op dan liberalisering van handel of kapitaalstromen, ook daarom blijft migratie het stiefkind van globalisering.

Nationale regeringen zijn uiterst terughoudend om beslissingen over migratie te delen met andere regeringen of over te dragen aan internationale instellingen. Het is bijvoorbeeld frappant dat over de andere aspecten van globalisering specifieke internationale instituten steeds meer zeggenschap krijgen en ook regelend mogen optreden (het IMF, de WTO, de Wereldbank, ILO) maar dat voor migratie dat niet het geval is (daarbij aangetekend dat zich binnen de EU nu wel zo'n proces afspeelt).

44 De vraag die gesteld moet worden is of we nog van het oude denken kunnen uitgaan, dat stelt dat migratie zal afnemen als ontwikkelingslanden verder economisch groeien, of dat we van een andere optiek moeten uitgaan, namelijk dat de verregaande integratie tussen landen, als gevolg van globalisering, noopt tot een grotere migratie. Een andere factor die hierbij een grote rol speelt, is dat demografische veranderingen zich sneller afspelen dan de meeste mensen zich realiseren. In veel Europese landen is de natuurlijke bevolkingsgroei beneden het niveau van bevolkingsgroei die nodig is voor vervanging. De eenvoudige conclusie hiervan is dat als landen met zo'n lage bevolkingsgroei

economisch willen blijven groeien, zij dat niet louter door verhoogde arbeids- en kapitaalsproductiviteit kunnen doen, maar ook nog een instroom van nieuwe arbeidskrachten nodig hebben: verhoogde immigratie dus.

De uitdaging zal daarom zijn om het migratievraagstuk te plaatsen in het kader van voortgaande globalisering en van een vernieuwd denken over een internationale arbeidsverdeling. Dat is niet eenvoudig, maar het is vanuit de optiek van een vergaande globalisering wel noodzakelijk. Landen als Nederland moeten zich in de toekomst instellen op een voortdurende stroom van laaggeschoolde arbeiders die in ons land komen werken, omdat daar vraag naar zal blijven bestaan. Hetzelfde geldt voor de verzorgingsindustrie. Voor hooggeschoolde arbeiders dient een politiek van circulerende migratie ontwikkeld te worden: mensen moeten zich meerdere malen in hun leven ergens anders kunnen vestigen. Dus tijdelijke vergunningen voor hoogopgeleiden, en maatregelen om circulatie te bevorderen onder andere door stimulering van het aanhouden van dubbele paspoorten.

ANDERS GLOBALISEREN

Anders dan vaak wordt aangenomen, is de globalisering geen voldongen feit. De negatieve krachten die globalisering met zich meebrengt — een grotere ongelijkheid en arbeidsonzekerheid — kunnen leiden tot grotere tegenkrachten en uiteindelijk tot een verwerping van globalisering in zijn geheel, zoals ook in de jaren dertig gebeurd is. De World Commission on the Social Dimension of Globalization²² heeft verschillende alternatieven bekeken en kwam (in 2004) tot de volgende conclusie: 'Onze boodschap om de huidige koers van de globalisering om te buigen is kritisch, maar positief. Wij geloven dat de voordelen van de globalisering aan meer mensen ten goede kunnen komen, beter verdeeld kunnen worden tussen en in de landen, en dat meer mensen er invloed op kunnen uitoefenen. De hulpbronnen en de middelen

zijn voorhanden. Onze voorstellen zijn ambitieus maar haalbaar. Wij zijn ervan overtuigd dat een betere wereld mogelijk is. Wij streven naar een globaliseringsproces met een sterke sociale dimensie, gebaseerd op universele waarden, eerbied voor de mensenrechten en persoonlijke waardigheid; globalisering die rechtvaardig is, niemand uitsluit, op democratische wijze wordt aangestuurd en mogelijkheden en tastbare voordelen biedt aan alle landen en mensen.²³

Een punt dat sterk naar voren komt in het rapport van de commissie is dat veranderingen in de regel niet bepaald frictieloos verlopen; de integratie van markten kent winnaars en verliezers. Het vaak gebruikte cliché dat er sprake zou zijn van een win-winsituatie is beslist niet van toepassing, leidt tot vertroebeld politiek denken en omzeilt noodzakelijke politieke beslissingen.

‘Anders globaliseren’ dient daarom geënt te zijn op nationale en internationale solidariteit, niet alleen vanuit een moreel principe, maar ook vanuit langetermijndenken. Immers een voortgaande polarisatie tussen winnaars en verliezers zal leiden tot grotere ontevredenheid en ongeregelheden, vooral als de verliezers tot de jongere generatie behoren, wat dan weer kan leiden tot nationale en internationale chaos.²⁴ ‘Anders globaliseren’ moet daarom gebaseerd zijn op een aantal uitgangspunten, waarin mensen en werk, met een aantal economische, ecologische en democratische randvoorwaarden het middelpunt vormen.²⁵

WERK IN 2011

De conclusie van bovenstaande is dat ‘werk’ centraal moet staan in de binnenlandse en buitenlandse politiek. Het gaat dan uiteraard om fatsoenlijk werk, met arbeidsrechten, een breed en goed socialezekerheidsstelsel en een sociale dialoog. In tijden van crisis wordt nog wel eens naar de noodrem gegrepen door op arbeidsrechten af te dingen en zo te trachten meer werkgelegenheid te creëren. Echter onderzoek naar fundamentele arbeidsrechten — uitbanning van kinderarbeid, de vrijheid van vereniging,

het bestaan van een sociale dialoog, gelijke behandeling, de afschaffen van gedwongen arbeid — heeft juist aangetoond dat er een positieve correlatie bestaat tussen economische ontwikkeling en fundamentele arbeidsrechten.²⁶

Vooruitgang op het gebied van arbeidsrechten in landen die zich integreren in de wereldmarkten moet echter wel degelijk afgedwongen worden door vakbewegingen en door een geëngageerde middenklasse. In de toekomst zal dit niet veranderen. Internationale samenwerking dient zich dan ook te richten — naast integratie van arme landen in de wereldeconomie en het versterken van de positie van armen in die landen — op het steunen van groepen die verbetering van arbeidsrechten voorstaan. Internationale samenwerking dient dus geplaatst te worden in de context van een grotere solidariteit.

In tijden van crisis wordt vaak naar de noodrem gegrepen door op arbeidsrechten af te dingen

Om werk centraal te stellen en financialisering het hoofd te bieden is een verbeterde internationale aanpak nodig: Nederland kan dat niet alleen, Europa kan dat evenmin alleen — dit moet in internationaal verband gebeuren. We moeten de nadruk leggen op een raamwerk voor productieve en niet-vervuilende investeringen, financiële systemen die ten dienste staan van economische ontwikkelingen, gezonde en rechtvaardige arbeidsmarkten met betere kansen voor jongeren en een grotere coherentie in de multilaterale gremia die een belangrijkere rol moeten spelen om fatsoenlijk werk wereldwijd te stimuleren.

Nationale politiek kan vanwege twee redenen in dit verband niet ‘business as usual’ blijven. Nederland zal de uitdagingen van de spanning tussen een socialezekerheidsstelsel en werk voor de huidige en toekomstige generatie,

Rolph van der Hoeven *De financiële mondialisering moet worden bijgestuurd*

tussen innovatie en scholing, tussen groei en een stagnerende beroepsbevolking, tussen groei en vervuiling, tussen staat en samenleving, krachtig ter hand moeten nemen.

Voor de politiek van vandaag de dag betekent dit dat het debat over migratie niet alleen moet gaan over één uitgeprocedeerde asielzoeker, dat het debat over pensioenen niet alleen over zes maanden meer of minder pensioenopbouw

moet gaan, dat het debat over de financiën niet alleen over potverterende Grieken moet gaan, dat het debat over Europa niet alleen over vette salarissen in Brussel moet gaan, en dat de vragen rond ontwikkelingssamenwerking niet allemaal moeten worden teruggebracht tot concentratielanden. Het gaat tenslotte (weer) om de kwaliteit van het bestaan, niet alleen hier en nu, maar meer nog daar en in de toekomst.

Noten

- 1 Fukuyama, Francis, 1992, *The End of History and the Last Man*. Free Press.
- 2 Williamson, John, 1989, *What Washington Means by Policy Reform*, in: Williamson, John (ed.): *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, Washington: Institute for International Economics.
- 3 Volgens het rapport van de Globaliserings Commissie van de Duitse Bundestag (*Globalization of the World Economy: Challenges and Answers*, 14^e legislative periode, 2002) liep vermelding van 'globalisering' in de Franfurter Allgemeine Zeitung op van 34 in 1993 tot 1136 in 2001.
- 4 Van der Hoeven, R and Lübker, M. *Financial Openness and Employment: The Need for Coherent National and International Policies* in Ocampo, J. A. and Jomo K. S. 2007, *Towards Full and Decent Employment*, Zed books and UN, New York.
- 5 Shiller, R. J. 2003 *The New Financial Order: Risks in the 21st Century*, Princeton, NJ, Princeton University Press: ... the risks to individual business are blend into large international portfolios where they are diversified away to almost nothing among the ultimate bearer of risks, the international investor (p. 3).
- 6 Freeman, R. B. 2010, 'It's Financialization', *International Labour Review*, Vol 149-2, pp. 163-184.
- 7 Vakbewegingen bijvoorbeeld hebben moeite zich internationaal te verenigen en onderhandelingen op een wereldwijd niveau te voeren.
- 8 Voor meer details: Van der Hoeven, Rolph, 2010, *Labour Markets Trends, Financial Globalization and the Current Crisis in Developing Countries*, UN-DESA Working Paper No. 99 oktober 2010, New York, Verenigde Naties.
- 9 ILO, 2011, *A new Era of Social Justice*, Genève, ILO, p. 23.
- 10 ILO, *Global Employment Trends*, yearly, Genève, ILO.
- 11 Bourguignon, F. 2005, *Development Strategies for More and Better Jobs*, Presentation at the conference 'Help Wanted: More and Better Jobs in a Globalized Economy', organized by the ILO and the Carnegie Endowment for International Peace, 14 april 2005, Washington, DC. Paper no 19 april 004 *Good Jobs and Bad Jobs*, Richard Layard.
- 12 Ghai, D. 2003, 'Decent Work: Concepts and Indicators', *International Labour Review*, vol. 142-2.
- 13 Reinhart, C. M. en Rogoff, K. S. 2009, *This Time it is different, Eight centuries of Financial Follies*, Princeton, Princeton University Press.
- 14 Ghosh, J. 2011, *Reorienting Development in Uncertain Times*, in van Bergeijk, P. A. G., de Haan, A. en Van der Hoeven, R. (eds.) 2011, *The Financial Crisis and Developing Countries, A global Multidisciplinary Perspective*, Cheltenham, Edward Elgar.
- 15 Green, D. and King, R. 2011, *How have Poor Women and Men experienced the Global Economic Crisis*, in Van Bergeijk, De Haan en Van der Hoeven, op. cit.
- 16 Torres, R. 2010, 'Incomplete Crisis responses: Socio-Economic Costs and Policy Implications' in *International Labour Review*, vol. 149-2, pp. 227-237.
- 17 Van der Hoeven, R. 2010, 'Employment, Inequality and Globalization: A Continuous Concern', in *Journal of Human Development and Capabilities*, februari 2010.
- 18 Zie o.a. hoofdstuk 1: 'What crisis?, For Whom?' in Van Bergeijk, De Haan en Van der Hoeven, op. cit.
- 19 s&d heeft hier in verschillende artikelen al aandacht aan besteed (bijvoorbeeld Went, 2007-5 en Hutton, 2011-5-6).
- 20 Safety nets helpen gezinnen in situaties van economische teruggang, zonder dat ze een compleet sociaal systeem vormen.
- 21 De internationale financiële instellingen zijn de laatste jaren

- gevoeliger op dit gebied geworden (zie bijvoorbeeld *The Challenges of Growth, Employment and Social Cohesion, Joint ILO-IMF Conference in Cooperation with the Office of the Prime Minister of Norway*, Bergen, 13 sept 2010) maar in de praktijk valt hier vaak nog weinig van te merken.
- 22 Leden waren o.a. Nobelprijswinnaar Stiglitz, presidenten, eerste en andere ministers, vakbondsleiders, managers van grote bedrijven en NGO-activisten.
- 23 World Commission on the Social Dimension of Globalization, 2004, *A Fair Globalization, Creating Opportunities for All*, Geneve, ILO, p. ix.
- 24 Ha, B-J., McInery, C, Tobun, S & Torres, R, 2010, *Youth Employment in Crisis*, Discussions paper 210 International Institute for Labour Studies, Genève.
- 25 Een uitwerking hiervan gaat het bestek van dit artikel te buiten, maar kan gevonden worden in 'World Commission on the Social Dimension of Globalization', 2004, *A Fair Globalization, Creating Opportunities for All*, Geneve, ILO, p. ix-x.
- 26 Berg, J. and Kucera, D. (eds.) 2008, *In Defense of Labourmarket Institutions. Cultivating Justice in the Developing World*, Houndsmill, Palgrave Mac Millan; Ghose, A. Majid, N. and Ernst, C. 2008, *The Global Employment Challenge*, ILO, Genève.